

מוזאונים בראי החברה והחינוך היסטוריה הגות ריאליה

קובץ מחקרים

בעקבות כנס מחקרי שנערך במכללת אפרתה
בנושא 'מוזאונים בראי החברה והחינוך'

עורכות
סיגלית רוזמרין ואורה פיקל-צברי

הוצאת אפרתה
מיסודה של מכללת אפרתה
ירושלים, תשע"ז (2017)

עריכת הלשון

אריאל סמואל

חנה פורטגנג

מזכירת המערכת

שלומית זמיר

תמונות הכריכה

פעילות במועדון הבנים שהפעילו חברי אגודת הסטודנטים הדתיים 'יבנה'

ברובע היהודי בירושלים בשנות הארבעים של המאה ה־20.

התמונה באדיבות מוזאון חצר היישוב הישן.

צילם: יהושע מרקוביץ

מסת"ב: 7-16-7234-965-978

©

כל הזכויות שמורות להוצאת אפרתה

מיסודה של מכללת אפרתה

רח' בן יפונה 17

ת"ד 10263 ירושלים 9110201

טל': 02-6717744; פקס: 02-6738660

וא"ל: efrata@emef.ac.il

תוכן העניינים

| | | |
|-----|---|----------------------------------|
| 5 | פתח דבר | |
| | כאן, שם ובכל מקום – מוזאוני השואה הלאומיים בישראל ובארצות הברית והגלובליזציה של הזיכרון | אורית אנגלברג־ברעם |
| 7 | מאסון לניצחון – מהפך בהתייחסות חברי בארות יצחק למורשתם | נחום ברוכי |
| 33 | פיתוח מוזאון חינוכי אינטראקטיבי לקהילה היהודית בצ'ילה: היבטים אפיסטמולוגיים, פדגוגיים וטכנולוגיים | מרסלו דורפסמן וגבריאל הורנצ'ק |
| 47 | בתוך לבי מוזאון: מוזאון להיסטוריה ומורשת מרחב ללמידה מעמיקה | ענת חן |
| 69 | המרכז העולמי למורשת יהודי צפון אפריקה בירושלים – מרכז תרבות | משה עובדיה |
| 95 | מוזאונים מנציחים דמויות – על מקרי בית אוסישקין ובית יגאל אלון | ישראל רוזנסון |
| 105 | לגעת – לדעת: סיור במוזאון מדע – רק חוויה או גם למידה? | דסי שטיינר ומרים מנדלוביץ |
| 129 | חינוך לאהבת המולדת והאדמה: הקמת המוזאונים לחקלאות ולטבע בארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי | עודד שי |
| 159 | מוזאונים ואתרי הנצחה למפעל ההתיישבות החלוצית סביב ירושלים עד תש"ח | יוסי שפנייר |
| 191 | אסטרטגיית העכביש: חינוך וחזון במוזאונים | שלי שנהב־קלר |
| 221 | | |

רשימת המחברים המשתתפים בקובץ

| | |
|----------------------|---|
| אורית אנגלברג-ברעם | אוצרת עצמאית בתחומי ההיסטוריה והחברה של עם וארץ ישראל |
| ד"ר נחום ברוכי | חוקר תולדות הקיבוץ הדתי |
| ד"ר מרסלו דורפסמן | האוניברסיטה העברית |
| פרופ' גבריאל הורנצ'ק | האוניברסיטה העברית |
| ד"ר ענת חן | מכללת אמונה-אפרתה |
| ד"ר משה עובדיה | המכללה האקדמית עמק יזרעאל |
| מרים מנדלוביץ | מדריכת מדע וטכנולוגיה, משרד החינוך |
| פרופ' ישראל רוזנסון | מכללת אפרתה |
| דסי שטיינר | מכללת אפרתה |
| ד"ר עודד שי | אוניברסיטת אריאל מכללת בית ברל |
| ד"ר יוסי שפנייר | מכללת אפרתה |
| שלי שנהב-קלר | מכללת בית ברל |

בתוך לבי מוזאון: מוזאון להיסטוריה ומורשת כמרחב ללמידה מעמיקה

ענת חן

מבוא

...ילדים, היזהרו ממוזאונים.
ילדים, היזהרו ממוזאונים לתולדות העם.
המורה תגיד זה וזה היה כך וכך.
ואתם תסתמו את האוזניים,
תזמזמו משהו.¹

זהו קטע השיא של ההצגה 'חמץ' מאת שמואל הספרי. הגיבור יוצא בערב פסח למרדף, ובמהלכו הוא מצית מוזאונים, אתרי מורשת ואתרי הנצחה – את כל מוסדות הזיכרון הקולקטיבי שמסופר בהם הסיפור של העם היהודי כנרטיב־על. לבסוף הוא מגיע למצדה, ושם הוא נושא נאום וממליץ לילדים לשאול שאלות; אבל לא מתוך הזיכרון הקולקטיבי של הסיפורים העוברים מדור לדור בערב פסח אלא מתוך התבוננות עצמית, באמצעות חקירה, גילוי וחוויה חושית. שיביטו בעץ, בפרח, בציפור – ויקבלו מהם תשובות. הוא ממליץ להם ללכת למגרש הכדורגל – זה המקום המתאים לילדים ללמוד על החיים, וחותרם את נאומו באזהרה חמורה: התרחקו ממוזאונים.

מוזאונים בישראל, במיוחד אלה המספרים את תולדות העם היהודי ובכללם מוזאונים לראשית ההתיישבות, משרתים בעיקר את תיירות הפנים. רוב המבקרים במוזאונים אלו

1. הספרי, 2002, עמ' 108.

באים בקבוצות מאורגנות לזמן קצוב ומוגבל ועורכים ביקור באמצעות הדרכה קבוצתית מסודרת ומאורגנת מראש.²

מרבית ביקורי תלמידי בתי הספר בישראל בכל הגילים במוזאונים נערכים למטרה תיירותית-חינוכית.³ אוטובוסים מלאים בילדים, במורים ובהורים מלווים יוצאים ליום של חוויה חוץ-בית ספרית. הביקור במוזאון במסגרת 'החוויה התיירותית' כולל לרוב גם זמן אכילה, ביקור בשירותים, הליכה מסודרת אחרי מדריך או מדריכה המובילים את הקבוצה במסלול קבוע וידוע מראש ומסבירים לחבריה מה רואים. לאחר מכן ישנה צפייה בסרט או בחיזיון אור-קולי ולסיום בביקור חוזר בשירותים לפני העלייה לאוטובוס, לקראת הנסיעה הארוכה. הביקור במוזאון נתפס כפעולה נוחה למשטור ולפיקוח, שאפשר לשלוט בו על קבוצת ילדים ולפעול לביטחונם ביתר קלות.⁴ לרוב, בביקורים קצרים וחד-פעמיים אלה אין מתרחשת למידה מעמיקה.

להבדיל מהחוויה התיירותית קיימים גם תהליכי למידה מעמיקה במוזאונים, ומטרת מאמר זה להציג עקרונות לתהליכי למידה מעמיקה של היסטוריה ומורשת במוזאון ולהדגים יישום עקרונות אלה באמצעות שתי תערוכות שאצרתי במוזאון היכל שלמה בעבודה משותפת עם פרחי ההוראה.

למוזאון היכל שלמה היסטוריה עשירה ואוסף מפואר.⁵ המוזאון לאמנות יהודית שוכן בבניין היסטורי אשר בנה בשנת 1958 סר אייזיק וולפסון והיה משכנה של הרבנות הראשית לישראל עד לשנת 1994. המוזאון הוקם בעידוד הרב הראשי יצחק אייזיק (הלוי) הרצוג, והאוצר הראשון שלו היה יהודה לייב ביאלר. בבניין נמצא גם בית הכנסת רננים, שהיה עד לשנת 1982 בית הכנסת הגדול שהתפללו בו ראשי המדינה, שריה ונשיאיה. במוזאון יותר מארבעת אלפים פריטים בתחום המורשת החומרית והתרבותית של העם היהודי.

מאמר זה הוא חיבור בין התובנות האישיות שלי, בהיותי אוצרת המוזאון, ובין הספרות האקדמית בעניין למידה פעילה ואינטראקטיבית.⁶ מאז שנת 2009 (לסירוגין) אני משמשת

2. כתריאל, 1999, עמ' 227.

3. שם, עמ' 229.

4. אזולאי, 1999, עמ' 100.

5. ראו במרשתת באתר היכל שלמה: <http://www.hechalshlomo.org.il>

6. תודתי נתונה לשלומית צבאג, מנהלת המוזאון, ליעל דיאמנט-פויפר, האחראית על התכניות החינוכיות והמתאמת בין המוזאון ובין מכללת הרצוג, לאפרת כאלף, רכזת ההדרכה, לקרן חקק, אחראית מדיה, ולמעין שריה, האחראית על האוסף. כל צוות המוזאון הוא שותף מלא לפיתוח תהליכי למידה

אוצרת במוזאון, וכאשר נכנסתי לתפקידי כראשת החוג לאמנות במכללת אמונה, הגדרתי לי למטרה שהמוזאון יעשה מקום חשוב בעבור הסטודנטיות בהכשרתן להוראה. מאז שנת 2014 מתקיימת במוזאון היכל שלמה מתכונת של עבודה מעשית בהיקף של יום קבוע בשבוע. עד כה חוו יותר מ־40 סטודנטיות בתחומי האמנויות התנסות חינוכית פדגוגית במוזאון במהלך סמסטר אחד או שניים.

בהיותי המדריכה הפדגוגית המלווה את פרחי ההוראה בתהליך ההכשרה במוזאון אני נפגשת הלכה למעשה בסוגיות חינוך וחקירת תהליכי למידה מעמיקה במוזאון, ועם הזמן גיבשתי תובנות בעניין במסגרת ההכשרה המעשית. את התובנות ניסחתי לעקרונות, והתהליך הוביל לשינוי התצוגה ולאוצרות שתי תערוכות ייחודיות, שאת הפרוגרמה האוצרותית שלהן כתבתי על סמך העקרונות של הלמידה המשמעותית: תערוכת 'מוזה' ו'אסא' ותערוכת 'מסע בקופסה'. שתי התערוכות הן פרי שיתוף פעולה מתמשך ועקיב בין המוזאון ובין מכללות להוראה – מכללת הרצוג ומכללת אמונה.

סקירת ספרות

ההגדרה המסורתית של מוזאון כוללת את המילה 'חינוך', ומוזאונים תמיד נדונו גם כמרחבי למידה.⁷ למידה מעמיקה מבוססת על ארבעה עקרונות שנוסחו על פי הגישה הקונסטרוקטיביסטית: א. למידה היא תהליך מתמשך ולא חד־פעמי; ב. תהליך הלמידה מתמקד בלומד, בסיפור האישי שלו ובנטייתו – ולכן הוא שונה מלומד ללומד; ג. הלמידה היא הקשרית ומבוססת על ידע קודם; ד. הלמידה במוזאון מתרחשת במסגרת חברתית.⁸

מוזאון הפועל על פי הגישה הקונסטרוקטיביסטית, מאפשר הבנייה של ידע – הלומדים בונים את הידע החדש על בסיס ידע קודם. על פי גישה זו אין דרך קבועה אחת לחוות את המוזאון אלא מספר הדרכים הן כמספר המבקרים.⁹

משמעותית וישומם במוזאון; מאמר זה לא היה נכתב ללא מסירתו ומחויבותו העמוקה לערכי הלמידה המשמעותית.

7. על פי חוק המוזאונים התשמ"ג-1983: "חובתה של הנהלת המוזאון ליזום פעילות חינוכית ותרבותית במוזיאון".

8. היין, 1998 עמ' 12-13.

9. היין, 1999, עמ' 73-74.

על פי הגישה הקונסטרוקטיביסטית, למידה משמעותית היא למידה פעילה. לרוב המונח 'למידה פעילה' מציין תהליך למידה דינמי שבו על הלומדים להיות אקטיביים כדי ללמוד.¹⁰ הגדרה זו מובילה לכמה דרכים שאפשר לחוות בהן למידה פעילה: החוויה החושית והלמידה באמצעות חקר וגילוי. נוכל אפוא לומר שלמידה פעילה תתרחש כאשר החוויה החושית תוביל לתהליכי חקר וגילוי, או לחלופין כאשר תהליכי החקירה יובילו לחוויה חושית.

למידה חושית מוגדרת כתהליך למידה אקטיבי שבמהלכו הלומדים משתמשים בחושיהם בכל מיני התנסויות כדי לבנות משמעות ולחוותה. תאוריות הדנות בהפעלה חושית נוגעות להתנסויות שבהן החושים – או חלק מהם – משמשים אמצעי ישיר להעברת מידע ללומדים או ליצירת ריגוש מן הסביבה. המגע החושי בהקשר של מוצגים במוזאון, על פי תפיסה זו, הוא התנסות שאיננה יכולה להיחוות בדרך אחרת והוא חלק אינטגרלי מתהליך הלמידה בו.¹¹

למידה חקרנית כוללת שלבים מספר: לאחר שהלומדים פוגשים גירוי המעורר אותם לחקירה הם אוספים נתונים ומנסים להבין את מה שהם רואים או תופסים בחושיים האחרים. שלב שאילת השאלות וארגון המידע מוביל לשלב הבא אחריו, שהוא חיפוש הדרכים לתשובות, וחשוב לתת ללומדים הזדמנות לערוך השוואות. לאחר מכן מגיע שלב של שאילת שאלות חדשות, מיצוי הידע ויישומו.¹² המוזאון הוא סביבה טבעית לפיתוח למידה חקרנית; היא מאפשרת ללומדים חופש ועצמאות ומאתגרת אותם בדרכם לאתר בעיות ולמצוא להן פתרונות בדרכם שלהם. למידה חקרנית במוזאון היא למידה ישירה – ההבנה אינה מושגת באמצעות מסר מילולי כתוב או דיבור ובישיטת 'הקהל המובל' אלא באמצעות קשר ישיר עם המוצגים ובתהליך של ניסוי וטעייה כמו במעבדה.

המתכונת של 'קהל מובל',¹³ המקובלת במוזאונים למורשת ולהיסטוריה, מתערערת בתהליכי למידה משמעותית. אין נרטיב אחד או קול אחד שהמבקר שומע במהלך הביקור מתחילתו ועד סופו. בביטול ההדרכה בשיטת 'הקהל המובל' יש גם סיכון שהמסר או הערכים שהמוזאון שואף לחנך אליהם לא יבואו לידי ביטוי. המוזאון מוותר כאן למעשה

10. דיואי, 1960, עמ' 24-25.

11. שליטא, 2001, עמ' 61-64.

12. עירון, 1994.

13. פרנקל-אלרואי, 2013, עמ' 81.

על תפקידו כמחנך, מעדיף את החשיבה העצמאית של הלומדים וסומך עליהם שידעו להתבונן, להשוות, לנתח ולהסיק מסקנות בעצמם.¹⁴

שתי דרכים אלו – למידה בדרך החקר והגילוי המודרך ולמידה באמצעות החושים – באות לשרת את הצורך בפירוש המוצגים באמצעות חשיבה עצמית, על הרעיונות ועל המשמעויות שבהם ועל הקשרים שבין המוצגים ובין הצופים. מחקרים מלמדים כי ילדים שהתנסו בחוויית הגילוי העצמי מתוך למידה ממקור ראשון באמצעות צפייה בחפצים ואינטראקציה עם מוצגים יזכרו את אשר למדו.¹⁵

סוגיה חשובה באפיון תהליכי למידה במוזאונים היא סוגיית המגע. במוזאונים רבים אין המבקרים רשאים לגעת במוצגים המקוריים, והמוצגים לרוב מצויים מחוץ להישג ידם. לכן התפתחה הגישה האינטראקטיבית, המבוססת על חיקוי מוצגים ורעיונות והעתקיהם, שאפשר לגעת בהם ולחוש אותם. גישה זו נותנת הקשר רחב יותר למילה 'מוצג', והיא מבוססת על תקשורת בין המבקרים במוזאון והמוצגים ובינם ובין עצמם, המקנה חוויה לימודית עשירה יותר.¹⁶

הפוטנציאל לאינטראקטיביות מפתה מאוד בחללי תצוגה מוזאליים בעיקר מההיבט העיצובי, אך לעתים קרובות זהו פוטנציאל שאיננו ממומש. אוצרים ומעצבים נוטים לחשוב שאם מאפשרים למבקר נגיעה באלמנט כלשהו, למשל באמצעות לחיצה על כפתור המזיז או מדליק חלק אחר בתצוגה, הרי שהושגה חוויה אינטראקטיבית. נכון שבמקרה של אפשרות לגעת או להפעיל משהו בתצוגה ישנה המבקר פרק זמן ארוך יותר ליד המוצג, אבל אין זה בהכרח מצביע על כך ששביעות רצונו גוברת, ובוודאי שאין זה מחייב שתתרחש אצלו למידה משמעותית.¹⁷

לפיכך אין די בלאפשר למבקרים ללחוץ על כפתורים, וחשוב שהאינטראקטיביות של התצוגה לא תיעשה רק לשם הפעולה עצמה או לשם הבידור; חשוב שהפעולה האינטראקטיבית תהיה כרוכה במחשבה. פעולות אינטראקטיביות שהן חסרות משמעות, מסוג Point and Click, לעתים קרובות מדי הופכות את חוויית הביקור בתצוגה לאנטי-לימודית.¹⁸

14. שם.

15. גורדון, 1996, עמ' 50.

16. פסטרנק, 2000, עמ' 31.

17. היין, 2006, עמ' 345.

18. כהן, 2010, עמ' 320.

תערוכות ותצוגות כיום מעוררות אינחת בקרב אנשי חינוך ומוזאולוגים, כיוון שהן מציגות לקהל בידור-חינוכי (Edutainment). על אף האינחת, מונח זה משקף במדויק את מצב המוזאונים והביקורים בהם כיום. הניסיון להנעים את החוויה ולעשות את הביקור במוזאון לבילוי מתעצם בשנים האחרונות על רקע שפע הגירויים והאטרקציות שמציע העולם הווירטואלי. עם זאת חשוב לציין שיש מוזאונים המציעים תכניות הדרכה שהן בהחלט גם חינוכיות וגם בידוריות, במובן החיובי של המושגים הללו.¹⁹

למידה מעמיקה במוזאון היכל שלמה

תצוגת הקבע של מוזאון היכל שלמה בנויה על פי העקרונות המוזאליים המסורתיים, שבהם החפץ והסיפור האנושי העומד מאחוריו בונים את הנרטיב הכללי. פעולות ההמצגה, דהיינו הפעולות ההופכות חפצים למוצגים המספרים סיפור, הן בסיסיות מאוד ומשרתות את הנרטיב.²⁰ התצוגה בנויה משהה חדרים: חדר הרב הרצוג, שבו סיפורי גבורה על אודות אנשים יחידים שהשפיעו על דורם; חדר 'בין הזמנים', ובו תצוגת בתי כנסת, תשמישי קדושה ומצווה וסמלים כמו סמל המנורה; חדר 'זמן נשים', הכולל התייחסות מיוחדת לנשים במעגלי בחיים; חדר 'עולם קטן', שבו דיורמות ומיניאטורות המספרות את סיפור העם היהודי; 'חדר וילנא', ובו מיצג ספרי תורה; חדר 'בעיניים אחרות', ובו אמנים עכשוויים מתכתבים עם סוגיות של זהות אישית וקולקטיבית. מטרת תערוכת הקבע מלבד הצגת המורשת החומרית והרוחנית של העם היהודי היא ליצור הזדהות, לעורר רגש, לעשות את סיפורי המוצגים לחוויה אישית ולהטביע חותם על המבקר.

א. חקר וגילוי בתצוגת הקבע

כדי ליישם את עקרונות הלמידה המעמיקה במוזאון פיתחו הסטודנטיות של מכללת אמונה, במסגרת התנסותן המעשית בהוראה, כלי חינוכי שבעזרתו התלמידים יכולים לחקור, לשאול שאלות ולהציע פתרונות במהלך הביקור בתערוכה בעצמאות וללא תלות במדריכה (ראו בנספח 1). מתוך תפיסה שלמידה מעמיקה מושגת באמצעות שילוב אמצעי הוראה מגוונים יצרו הסטודנטיות מרחבי התערבות יזומה המאפשרים אינטראקציה בין התלמידים למוצגים ובין התלמידים לסטודנטיות. הסטודנטיות מלוות את התלמידים בהדרכה, אבל אינן מובילות את התלמידים ממוצג למוצג לפי סדר קבוע.

19. כהן, 2010, עמ' 311.

20. על פעולת ההמצגה ומשמעותה ראו אזולאי, 1999, עמ' 100.

עם כניסת התלמידים לתצוגת הקבע של המוזאון מקבל את פניהם 'שיר אינסופי' של יהודה עמיחי. בצעד יוצא דופן רכש המוזאון את זכויות היוצרים על השיר כשם שרוכשים חפץ, כלומר השיר אינו כיתוב של אותיות דביקות על הקיר אלא חלק מתצוגת הקבע. השיר אינו משמש רק מקור השראה לתצוגה אלא גם מציע פרקטיקה ייחודית ללמידה משמעותית באמצעות התערוכות והחפצים שבאוסף:

בתוך מוזאון חדיש בית כנסת ישן, בתוך בית הכנסת
אני, בתוכי לבי, בתוך לבי מוזאון, בתוך המוזאון
בית כנסת, בתוכו אני, בתוכי לבי, בתוך לבי
מוזאון (יהודה עמיחי, שיר אינסופי).

השיר עוסק במשמעות שיש למוזאון בשמירה על המורשת ועל התרבות ומציג חווית למידה מעמיקה, קשר ישיר ובלתי אמצעי בין המבקר ובין המוזאון. המוזאון הופך ממרחב פיזי למרחב מטפורי הנמצא בתוך הלב ממש ומייצג את החוויה החושית. באמצעות הקשבה פנימית, יכולים המבקרים למצוא בתוך לבם את החיבור להיסטוריה ולמורשת התרבותית והחומרית שלהם. במובן הזה המבקרים או הלומדים אינם זקוקים להדרכה שתסביר להם את מה שהם רואים או את מה שהם מרגישים; כל אחד יכול לחוש את רחשי הלב של עצמו, והמוזאון הוא גירוי המעורר את הלב להרגיש, כלי שבאמצעותו מתרחש החיבור הפנימי. החוויה החושית המוצגת בשיר נשענת על שילוב בין ידע ישן ומוכר, שהוא בית הכנסת, ובין ידע חדש, שהוא הביקור במוזאון.

הלומדים מקבלים דפי הפעלה הבנויים משלושה מעגלים על פי המוצג בשיר: המעגל האישי – 'בתוכי לבי', המעגל החברתי – 'בתוך המוזאון בית כנסת' והמעגל הפיזי – 'בתוך לבי מוזאון'. לאחר הקראת השיר והסבר קצר על הפעילות כל התלמידים מסתובבים בתצוגה בחופשיות. הסטודנטיות נמצאות במרחב ומוכנות לכונן את הלומדים, לייעץ להם ולאתגרם.

המעגל הראשון הוא המעגל האישי. בפעילות החקירה התלמידים מתבקשים לבחור חפץ אחד מתוך התצוגה שהם מתחברים אליו במיוחד. הם מציירים את החפץ, מתבוננים בו ומגלים עליו מידע בכל מיני אמצעים. הפעולה הזאת, שבה כל תלמיד ותלמידה בוחרים חפץ, מנטרלת את התופעה שבה המדריכים בוחרים חפצים מסוימים מתוך התצוגה ומתמקדים בהם בעוד חפצים אחרים נזנחים ואינם זוכים להסבר. השיקולים של בחירת חפץ כזה או אחר בידי המדריכים יכולים להיות מקצועיים אך גם אישיים; לעתים קרובות המדריכים יודעים יותר על חפץ אחד משהם יודעים על

חפץ אחר. לעומת זאת כאשר הבחירה נעשית בידי התלמידים מושם דגש בנימוק של הבחירה האישית. פעילות זו טומנת בחובה פעילויות חשיבה ורגש רבות, כגון התבוננות במוצגים, התרשמות כוללת, בחירה מתוך המגוון, חיבור אישי, הסבר והנמקה בדבר הבחירה, הגרמות ללמידה מעמיקה של ההקשר ושל החפץ. כך גם כל תלמיד ותלמידה חווים חוויה אישית שונה מחוויית שאר הקבוצה, והידע שלהם נבנה בהתאם ליכולותיהם האישיות.

בחלק השני, המעגל מתרחב וכולל היבטים חברתיים המיוצגים באמצעות שני מוסדות ציבור: בית כנסת ומוזאון, והתלמידים עורכים השוואות ביניהם. הם מחפשים את בתי הכנסת המגוונים בתערוכות המוזאון ומוצאים נקודות דמיון ושוני בין בית הכנסת כמוסד ציבורי דתי ובין המוזאון כמוסד ציבורי חילוני. הם מתבקשים גם לקשר את בתי הכנסת שהם רואים בתצוגה לבתי כנסת שהם מכירים וביקרו בהם. הידע הישן מסייע להם לבנות ידע חדש.

דוגמה לתהליך כזה אנו מוצאים בעבודה של התלמידה אור, שניסתה לשלב בין ידע ישן שפגשה מחוץ למוזאון ובין הידע החדש שנוצר במוזאון באשר לצורת בית הכנסת:

ניסיתי לדמיין איך ייראה בית כנסת בעתיד כתוצאה מההתפתחות הטכנולוגית בעולם. במקום סידורים מונחים על המדפים טלפונים חכמים ומחשבים ניידים. הפרוכת עשויה מתריס חשמלי ולידה מונח שלט. הכיסאות מרחפים באוויר. הדלת אוטומטית, היא מזכירה דלת של קניון.

אור גם הכינה דגם של בית הכנסת החדש כפי שדמיינה אותו, ושילבנו את הדגם שלה בתצוגה של המוזאון. בתהליך זה התרחשה למידה מעמיקה: התלמידה נתנה פרשנות אישית ומקורית לבית הכנסת, ובית הכנסת החדש שלה ניצב בתצוגה לצד בית הכנסת הישן. עכשיו יוכלו תלמידים אחרים לבחור את בית הכנסת של אור כמוצג שמדבר אליהם בתצוגה ולחקור אותו; הידע נבנה במעגליות אין-סופית.

בחלק השלישי, המעגל הפיזי, הפעילות מתייחסת למרחב של המוזאון ונעשה מעבר מהחפץ או מהתערוכה הקונקרטיים לשאלות של סידור החלל המוזאלי וארגונו. כל תלמיד ותלמידה בונים לעצמם את המרחב שלהם ויוצרים מוזאון אישי. הם גוזרים ומדביקים אלמנטים וחפצים מתוך דפי הפעילות ומחברים אותם למסלול המשמעותי בעבורם, ובעצם נעשים למדריכי המוזאון האישי שלהם ולאוצריו. יצירת המוזאון האישי יכולה להיות בגזירה ובהדבקה ובבניית דגם מקרטון, אבל גם כהפעלה אינטראקטיבית במסכים הקיימים במוזאון או באפליקציה במסך של הטלפון החכם (ראו בנספח 2).

התהליך המתואר כאן מיישם למעשה את העקרונות שעל פיהם פועל מוזאון בגישה הקונסטרוקטיביסטית: ביקור חופשי, סדר שאינו קבוע, מגוון אפשרויות למידה, יצירת חוויה אישית המבוססת על ידע אישי, שאילת שאלות, עריכת השוואות וקישורים לידע קודם.²¹

יישום עקרונות של למידה מעמיקה בתצוגת הקבע של המוזאון הוא אפשרי, אולם יש להביא בחשבון שתצוגה זו לא נבנתה על בסיס עקרונות אלה, וספק אם כאשר נוצרה נשקלו שיקולי למידה אינטראקטיבית. לעומת זאת שתי התערוכות החדשות שהוקמו אחרי שכבר החל תהליך החניכה של פרחי הוראה במוזאון, נבנו מלכתחילה כמרחבים המזמנים למידה אינטראקטיבית ומאפשרים את יישום עקרונותיה. התפיסה האחרת והרצון לעצב את התערוכה כמרחב למידה אינטראקטיבי, על עקרונות הלמידה הקונסטרוקטיביסטית, היו מעוגנים כבר בשלבי תכנון החללים, אצירתם ועיצובם.

ב. 'מוזה־אס!': מרחב אינטראקטיבי

התערוכה שאציתי 'מוזה־אס!' נפתחה במוזאון היכל שלמה ביוני 2015, והיא מבוססת על עקרונות הגישה הקונסטרוקטיביסטית המאפשרת למידה פעילה במרחב אינטראקטיבי. התערוכה משקפת ראייה חדשה של סביבה מוזאלית המעוגנת במחשבה הפוסט־מודרנית: אין בה סיפור־על או סיפורי גבורה על אודות אנשים וחפצים, אלא היא מעמידה במרכז את הסובייקט ולא את האובייקט. יתר על כן, היא שואפת לפרק את המרחב המוזאלי הממושטר ולעשותו מרחב חופשי של משחק והתנסות. התערוכה נבנתה כאשר שימשתי בעת ובעונה אחת בשני תפקידים במוזאון: אוצרת ומדריכה פדגוגית. עקרונות התכנון והבנייה נשאבו אפוא משני התחומים הללו כאחד.

התערוכה אינה עוסקת בחפצים המקוריים של האוסף במובן המקובל אלא נותנת להם פרשנות חדשה. פעולת ההמצגה באה לידי ביטוי ביצירת עולם חדש של מוצגים ובפרקטיקות אצירתיות אחרות המשלבות את עקרונות הלמידה הפעילה עם המרחב המוזאלי.

הלמידה בתערוכה 'מוזה־אס!' מדגישה את תפקיד המוזאון כמספק גירויים אותנטיים שיעוררו צמא לידע ויקדמו יצירה אישית וחברתית. תפקיד המוצגים להמציא דרכים לעורר, לערער, לגרות, להמריץ, להקשות ולהעמיד בפני המבקרים הזדמנות שתוסיף לחייהם רובד נוסף של משמעות. שאילת שאלות היא הבסיס לכל חקירה ולכל למידה

21. היין, 1999, עמ' 74.

עצמאית, ובמרחב האינטראקטיבי שנוצר יש פוטנציאל לעורר את הלמידה באמצעות גירויים מעוררי הפתעה, גירויים מעוררי השוואה וגירויים שגרתיים, המזמנים התבוננות מחודשת ומעמיקה בדברים שאינם זוכים להתייחסות במהלך החיים הרגיל שלנו.

התערוכה בנויה כגן משחקים מטפורי (תמונה 1). הבחירה בעיצוב מרחב למידה פעילה וארגונו בהשראת גן משחקים היא בחירה מודעת שיש מאחוריה חשיבה ביקורתית. בחשיבה הפוסט־מודרנית מוזאון הוא אתר ממושטר. כמו באתרי משמעת אחרים, הפרקטיקות המוזאוליות קוראות למבקרים לציית לכללים: להתהלך לאט, לדבר בשקט באולמות התצוגה, אין לגעת, אסור לצלם, אין לאכול ולשתות, יש לשמור מרחק – וכל זה בנוכחות שומר מתמדת.²² כל אלה מנוגדים לחופש של גן משחקים, שבו אפשר לרוץ, לקפוץ ולבנות ארמונות בארגז החול. אין זה אומר שבגן המשחקים אין כללים המכתיבים את הסדר, אבל הכללים הללו מתארגנים באמצעות האינטראקציה החברתית של המשתמשים עצמם.

חלקי התצוגה המטפוריים של גן המשחקים בתערוכה 'מוזה'אסו! הם קיר טיפוס, ארגז קודש-ארגז חול, קוביות משחק, נדנדות, סולם ערכים ודמויות חומר-דמויות רוח. כל אחד מחלקים אלה מזמן למבקרים חוויה אינטראקטיבית פעילה ומשרת בעצם את אחד מעקרונות הלמידה הפעילה: למידה מעורבת שפה, למידה כפעילות חברתית, למידה הקשרית, למידה מתמשכת ופיתוח חשיבה ביקורתית.

התערוכה יוצרת מכלול שהמבקרים חייבים להיות פעילים בו. אין הם מבצעים רק פעולות של הליכה לאורך התצוגה, קריאה והתבוננות, אלא יכולים גם לגעת, לסדר, לבנות, לפרק ולהזיז. אחרי כל ביקור של כיתה או קבוצה התערוכה משתנה: סולם הערכים מסודר בסדר אחר, הקוביות מספרות סיפור אישי או סיפור קבוצתי, ובין מה שרואים במוזאון לבין מה שקורה בעולם שמחוץ למוזאון מתחברים חיבורים חדשים.

החלל המרכזי בתערוכה הוא מיצב אינטראקטיבי. קיר אחד מעוצב כמחסן מילים וחפצים (ראו בתמונה 2). המילים לקוחות משדה האוצרות והמוזאולוגיה: אוצר, אוסף, מוצג, חפץ, הנגשה, שומרי הסף, קובעי הטעם. בהדמיית קיר הארגזים נמצאים חפצים מאוירים וחפצים ממשיים. החפץ האותנטי משולב עם החפץ המאויר מתוך תפיסה של שילוב 'מקור' עם 'העתק' משוכפל וביטול ההיררכיה ביניהם. המכלול האינטראקטיבי משתף את המבקר בנעשה מאחורי קלעי המוזאון. מי מחליט מה יוצג ומה יישאר חבוי במחסנים? מי הם קובעי הטעם ושומרי הסף? מה הם שיקולי האוצרים בבחירת חפץ

חדש לאוסף? מה ההבדל בין חפץ למוצג? עד כמה קובעי הטעם מתחשבים בדעת הקהל? המיצג מאפשר היכרות עם עולם המוזאונים, הנתפס לעתים קרובות כאליטיסטי, בלתי מושג ובלתי ניתן להבנה.

אנשים רבים מדי יוצאים מביקור במוזאון בתחושה שהם טיפשים ואינם מבינים מה רצו להגיד להם. חוסר ההבנה הוא לאו דווקא של סיפור, יצירה או חפץ מסוים; הכוונה היא לחוסר ההבנה של השדה, או נכון יותר – של הכללים המארגנים את השדה.²³ האפשרות לשבת ולדון בסוגיות של תחום ידע נסתר זה באמצעות מחסן המילים גורמת למבקרים להיות פעילים וערניים ויוצרת אצלו תחושה טובה – שמשתפים אותו גם בסודות שמאחורי הקלעים.

בסמוך למחסן המילים ניצב ארגז המכונה 'ארגז קודש-ארגז חול'. בארגז מונחות קוביות משחק גדולות שאפשר באמצעותן לשחק משחק אינטראקטיבי: 'חפץ/מילה/שאלה' (ראו בתמונה 3). על כל קובייה צמד מילים מנוגדות, שאלה וזוג חפצים מאוירים מאוסף המוזאון. לדוגמה, על קובייה אחת ישנו הניגוד 'קודש וחול', איור של פמוטים ושל תפילין ואת השאלה: 'מה ההתמודדות שלי כרגע?'; בקובייה אחרת צמד המילים הוא גילוי וכיסוי, האיורים הם כתר תורה וכיסוי ראש של אישה והשאלה היא: 'איך אנשים רואים אותי?'; שאלות נוספות על גבי הקוביות הן: 'מה הייתי מעביר הלאה?', 'מה ישראלי בעיניי?', 'מה מקדם אותי? ועוד'.

את המשחק האינטראקטיבי אפשר לשחק בשלוש דרגות קושי: בדרגת קושי קלה כל משתתף בוחר בתורו קובייה ומתבקש לענות על השאלה באמצעות שימוש במילים ובאיורים. בדרגת קושי בינונית כל משתתף בוחר מילה, שאלה וחפץ מאויר משלוש קוביות שונות, ומחבר מהם משפט, אמירה, סיפור נושא משמעות. בדרגת קושי גבוהה, המנחים מחלקים את המשתתפים לשתי קבוצות, וכל קבוצה בוחרת שש קוביות ומרכיבה מהן 'מגדל סיפור'.

מבחינת מנחי המשחק מתרחשת כאן פעולה של למידה, אבל לא של הדרכה כפי שאנו מכירים בהדרכה מוזאלית. המנחים אינם מספרים סיפור אלא נותנים הנחיות המקדמות את המשחק. במשחק אינטראקטיבי זה, אין תשובות נכונות; המשחק מבוסס על קלפי המודעות המוכרים שמקובל להשתמש בהם בהנחיית קבוצות.

השימוש בארגז החול המטפורי מושפע מההקשר שהמבקרים מגיעים ממנו לתערוכה. כאשר הביקור מתרחש במהלך שנת הלימודים התלמידים מגיעים לביקור במסגרת יום טיול. הכנסת אלמנטים מהמרחב הציבורי המהנה מפוררת את הרגשת הכבדות של מוזאון לתרבות יהודית, המקשה לעתים על הילדים להתבטא ולחוות את התערוכות בחופשיות. חלל שיש בו נדנדות, קיר טיפוס, ארגז חול וחפצי משחק, מאפשר חוויה חושית ואסתטית שאינה מאיימת על הילדים. אם הביקור נערך במהלך חופשה, בוודאי שיש עניין לאפשר לילדים חוויית הנאה לצד החוויה הלימודית. הילדים חופשיים להתנהל בחלל בעצמם, ללא ההורים, כיוון שהם מרגישים בו בטוחים. לא רק שאין חשש 'לגעת' במוצגים אלא דווקא רצוי ומומלץ לגעת בהם.

מבחינה פונקציונלית ארגז החול משמש בעיקר מקום שבו הקבוצה יכולה לשבת ולשוחח. במוזאונים רבים מוצבים ספסלים עם הפנים ליצירה או למוצג חשוב, אבל צורת הישיבה אינה מאפשרת תקשורת בין-אישית אלא ממקדת במוצגים את המבט ואת הגוף. הישיבה בארגז החול היא ישיבה שמאפשרת לכמה אנשים לשבת זה מול זה ולשוחח. במקרה זה האחריות מוטלת על המשוחחים ואין פעולה מוגדרת או שאלה שעליהם לדון בה. הישיבה בארגז החול מתאימה לבני כל הגילים ויכולה בעיקר לזמן דיון, שיתוף ואינטראקציה בין המבקרים.

קיר הטיפוס ממוקם בכניסה לחדר (ראו בתמונה 4). למילה טיפוס זדמשמעות: טיפוס מלמטה כלפי מעלה ותכונת אופי מסוימת. בקיר אנו רואים צילומים של חפצים מהאוסף, כולם גביעים לקידוש או להבדלה. אמנם הגביעים כולם משמשים לאותה מטרה אך הם מטיפוסים שונים: עם מכסה או בלעדי, עמוקים או שטוחים, יצירתיים או רגילים. אוסף הגביעים העשיר מאפשר למעשה להצמיד אישיות לכל גביע, ולכל גביע מוצמד כיתוב עם שם של 'טיפוס' אנושי. לצד הצילומים כתוב: 'איזה טיפוס אתה?'

ליד הקיר האמנותי יש ויטרינה ובה הגביעים האותנטיים מהאוסף. המעבר מהחפץ האותנטי להשלכה על טיפוסים אנשים יוצר למידה הקשרית; החפץ המוזאלי אינו מנותק משאלות אחרות המעסיקות את המבקרים ובראשם שאלת הזהות: 'מי אני?' או 'איזה טיפוס אני?'

בקיר הטיפוס באה לידי ביטוי אחת השאלות הגדולות והמורכבות של תחום המוזאולוגיה. שאלת היחסים שבין האובייקט (החפץ) והסובייקט (האדם), בעוד ברור ששניהם עוברים תהליכי המצגה במרחב המוזאלי. הסובייקט מוגדר כמי שחווה את העולם ומפרש אותו לעתים קרובות באמצעות שימוש באובייקטים. בתרבות העכשווית אנו מורגלים בתהליכי

הפצון והאנשה, ומערך היחסים המיוחד שנוצר בקיר הטיפוס בין הסובייקט לאובייקט מאפשר פעולות של תצפית, השוואה ודין. במה אנחנו דומים לחפצים המקיפים אותנו ובמה אנחנו שונים מהם? האם המוזאון משמר רק אובייקטים או גם סובייקטים? אילו ערכים אנושיים מגלמים הסובייקטים השמורים במוזאון?

לאורך קיר נוסף בתערוכה מוצב סולם אופקי (ראו תמונה 5). הסולם היה למדף שמונחים עליו ספרים, והוא מייצג סולם ערכים. כל ספר עטוף בצבע אחר וכתובה עליו מילה המייצגת ערך: סובלנות, קבלת האחר, פתיחות, יזמה, מעורבות חברתית, כבוד לזולת, מסורת, מורשת, זהות. בחוויה האינטראקטיבית בתערוכה המבקרים הלומדים מסדרים את הערכים בהתאם לסולם הערכים שלהם, וכאן בא לידי ביטוי הקול האישי. החברה הישראלית אינה הומוגנית ודירוג הערכים בסולם הוא אישי, אך למרות זאת יש גם נקודות משותפות. הסולם נועד ליצור גירוי חושי העובר סינון דרך ההקשר האישי – ועובר להקשר החברתי.

ראינו כי תערוכת 'מוזה'ON! שואפת לחוויית למידה מעמיקה. המסר המרכזי של התערוכה הוא שתקשורת בין לומדים באמצעות דינמיקה קבוצתית ומשחק יכולה להרחיב את גבולות ההשפעה של התצוגה המוזאלית על המבקרים הלומדים. אמנם התערוכה היא חלק מתצוגת הקבע של המוזאון, אולם היא גם מארחת תערוכות מתחלפות, ונציג כאן בהרחבה אחת מהן.

ג. מסע בקופסה: הסיפור האישי

התערוכה 'מסע בקופסה' התחילה בהיענות לקול קורא של משרד החינוך להגיש בקשות לתמיכה במיזמים בנושא 'קידום חברת מופת והטמעת למידה משמעותית'.²⁴ במיזם שהוגש למשרד החינוך הוצע לקיים פעילות מתמשכת במוזאון לתלמידים מהחינוך המיוחד, עם ליווי והנחייה של סטודנטיות מהחוג לחינוך (מסלול חינוך מיוחד) במכללה האקדמית הרצוג. זוהר מורגרשטרן ליוותה את המיזם בהנחיה פדגוגית מטעם מכללת הרצוג, ויעל דיאמנט'פויפר הייתה המקשרת והמתאמת בין המוזאון והמכללה. כותבי התכנית קבעו מטרה שלפיה במסגרת המפגשים כל סטודנטית תלווה תלמיד במיזם אישי של חקר וגילוי באמצעות חיבור לחפץ אחד מהמוזאון, ותוצרי התלמידים יוצגו בתערוכה מיוחדת בחלל המוזאון.

24. 'קול קורא' למכללות האקדמיות לחינוך להציע מיזמים חינוכיים לקידום חברת מופת. משרד החינוך, 8 בדצמבר 2013.

קבוצת התלמידות שנבחרה להוביל את הפיילוט בשנת תשע"ה הייתה קבוצת 'מרחב משלב' בסדנת שילוב בגבעות.²⁵ תכנית 'המרחב המשלב' היא תכנית ייחודית הפעילה יום בשבוע ומונה 12 תלמידות הלומדות במהלך השבוע בבתי ספר יסודיים ממלכתיים-דתיים ונמצאות יום בשבוע במרחב המשלב. קבוצה זו נבחרה ליישום תהליכי למידה במוזאון בשל ייחודיות התכנית, המאפשרת לתלמידה חופש ומרחב אישי להתפתחות ולהתמודדות עם הקשיים שלה, וכן מאפשרת לגלות את הכוחות היצירתיים שבה. את התכנית מלוות סטודנטיות לחינוך מיוחד ומדריכה פדגוגית ממכללת הרצוג במסגרת ההתנסות בהוראה.

במסגרת המיזם, ולאחר שהתקיימו מפגשי הכנה וביקורים משותפים במוזאון, בחרה כל תלמידה – בליווי סטודנטית ומדריכה פדגוגית – מוצג או חלל בתערוכות שהתחברה אליו חיבור אישי, ויצרה בהשראתו קופסה משלה בעקבות הלמידה במוזאון. היצירה הייתה מלווה בשלבי חקירה, בסיפור אישי וביישום באמצעות מגוון חומרי יצירה.

הנושאים שבהם בחרו התלמידות לעסוק הם מגוונים; חלקם יונקים מבירור הזהות האישית, חלקם קשורים להיסטוריה היהודית וחלקם למורשת ישראל. כל אחת מהתלמידות בחנה את הרלוונטיות של החפץ והמוצג לעולמה הפנימי, ובסיום התהליך שולבו הקופסאות שהכינו התלמידות בתצוגה במוזאון היכל שלמה, בתערוכה 'מסע בקופסה'.

התלמידות נתבקשו לבחור חפץ מהמוזאון ולחקור אותו, אולם כאשר הן חזרו עם הקופסאות שלהן לביקורים נוספים במוזאון התברר שחלק גדול מהן מצא בבית חפצים דומים מאוד לאלה שראו במוזאון, ובצעד מפתיע הן בחרו לחקור את החפץ האישי ואת הסיפור המשפחתי. ביצירה של הקופסה הן הצליחו לעשות אינטגרציה בין הציבורי הפרטי בלי שהתבקשו לכך. החיבור בין המרחב הציבורי והמוזאון הפרטי הוא אחד הגילויים המפתיעים של התהליך, והוא מחזק את עקרון הלמידה האישית – הבנויה על הסיפור של הלומד ולא על הסיפור של החפץ.

החידוש הגדול ביותר של התערוכה נמצא בהבנה שכל בית הוא למעשה מוזאון, ומתקיימות בו פעולות בסיסיות של אצירה, שימור, הנחלת מורשת באמצעות חפצים, הצגת חפצים לקהל ואפילו הדרכה למבקרים. המוזאון הביתי אינו מתייחס לבתי אמנים, אוצרים או אספני אמנות, אלא לבתי התלמידים הרגילים במערכת החינוך. כל בית הוא מרחב שנעשים בו תהליכי בחירה: מה תולים על הקירות? אילו ספרים מוצגים בספרייה הביתית?

מה מסופר באלבומים המשפחתיים? מה הם האובייקטים שעוברים במשפחה מדור לדור וכיצד מסופרים הסיפורים הקשורים בהם?.

מכיוון שלמידה משמעותית ממוזאון ידע ישן עם מידע חדש, בלמידה האישיה יש חשיבות להשוואות בין מה שמוצג במוזאון הציבורי ובין מה שמוכר לתלמידה מהמוזאון הביתי. את משמעות התהליך אפשר לראות ולהבין באמצעות כמה קופסאות:

עיינה בחרה להציג בקופסה שלה הגדה של פסח העוברת במשפחה מדור לדור: "לאחר הסיוור במוזאון התחלתי לברר האם יש חפץ במשפחה שעובר מדור לדור וגיליתי את סיפורה של ההגדה. ההגדה שרדה את השואה ונמצאת כיום אצל משפחתי". לצד התצוגה של הקופסה של עיינה מוצג במוזאון גם הסיפור המשפחתי.

רונייה הושפעה מתצוגת 'זמן נשים', שמוציגים בה פריטי לבוש ותכשיטים של כל מיני עדות. היא כתבה סיפור על דמות ששמה אנה, שהייתה תופרת בארץ ישראל במאה ה־19. הסיפור נכתב לאחר הביקור במוזאון והוא מבוסס על ההיסטוריה המשפחתית, לאחר שגילתה רונייה שסבתא רבתא שלה הייתה תופרת, מקצוע שעבר בירושה גם לאמה:

הסיבה שבחרתי בנושא זה היא בגלל שאימא שלי תופרת. כשביקרנו במוזאון היכל שלמה וראיתי את התערוכה של השמלות בסגנון של פעם, מיד רציתי ללמוד על זה יותר. בנוסף, גיליתי תוך כדי עבודה שסבתא של סבתא רבא שלי הייתה תופרת במאה ה־19 בישראל. שמחתי ללמוד עליה ועל חייה.

הקופסה של רונייה, כמו עוד 12 קופסאות, מוצגת במוזאון בתערוכה המעוצבת בצורה לא שגרתית. במקום לבדד את הקופסאות מהקהל ולהכניס אותן לוויטרינות סגורות בחרנו להפוך אותן לנדנדות הניצבות על רקע תמונת נוף פנורמית (ראו בתמונה 1). בתערוכה נוצר שיח בין חוץ ופנים, בין מרחב ציבורי למרחב פרטי, והיא מאפשרת לצופים לשאול שאלות על זהות ועל האופן שבו הנרטיב האישי מתחבר לנרטיב הקולקטיבי.

שילוב פרחי ההוראה במוזאון

שאלת שילוב פרחי ההוראה בצוות המוזאון היא שאלה מורכבת המעוררת מחלוקת בעולם המחקר. יש מחקרים שהבליטו את חולשת איש החינוך במוזאון; במחקרים אלה מתוארת פעולת אנשי החינוך במוזאונים כמוגבלת לכתיבת התכניות החינוכיות הנלוות

לתערוכה, אך אין הם שותפים ביצירתה, בעיצובה או בהדרכה בה.²⁶ לעומת זאת, הדרכות במוזאונים של מדריכים שאינם מגיעים מתחום החינוך הופכות לחוויית הנאה ובידור ואין מתרחשת בהן למידה מעמיקה המניבה תוצרים.²⁷

בעת שהקימו את אגף הנוער במוזאון ישראל הייתה התלבטות אם ידריכו שם מדריכים או שילמדו שם מורים לאמנות. המסקנה הייתה שיש הבדל עמוק בין תפיסת העולם של מדריכים המגיעים מדיסיפלינות כמו היסטוריה וארכאולוגיה לבין תפיסת עולם של מורים לאמנות מעשית. המדריכים נצמדים לעובדות היבשות והם בעלי דפוסי חשיבה מתכנסים, ואילו המורים לאמנות הם יצירתיים ובעלי דפוסי חשיבה מסתעפים.²⁸

לשילוב פרחי הוראה מתחומי האמנות והעיצוב בהתנסות בהוראה במוזאון, יש שלושה יתרונות ברורים: יתרון אחד הוא הכשרה דיסיפלינרית המפתחת אצלם את היכולת להתבונן ואת היכולת ללמד כיצד להתבונן. עם שילוב קורסים באוריינות חזותית לתכניות הלימודים במכללות פרחי ההוראה יכולים ליישם ביתר קלות את התאוריות בעבודת השדה המוזאלית. פרחי ההוראה בתחומי האמנות המעשיים מסוגלים להנחות סדנאות ברמה גבוהה בטכניקות ובמגוון חומרים, בעוד מדריכים מתחומי דעת אחרים, המגיעים מדיסיפלינות כגון היסטוריה ותולדות האמנות, אינם יכולים לעשות זאת.

עוד יתרון הוא שפרחי הוראה מחויבים לנוכחות בהכשרה מעשית לאורך כל השנה ומלווים בידי מדריכים פדגוגיים הצופים בהם ונותנים להם משוב. תהליך הרפלקציה עוזר לפתח את תהליכי הלמידה, לשכללם ולהתאימם לעקרונות הלמידה המשמעותית. פרחי ההוראה יכולים ללוות במוזאון ביקורים חוזרים של כיתות וליצור קשר אישי עם התלמידים, והם יכולים גם לערוך ביקורי גומלין בבתי הספר. פרחי ההוראה שעוברים הכשרה במוזאון יוצאים לעתים קרובות עם חפצים מהאוסף לביקורים חוזרים בבתי הספר שביקרו בעבר במוזאון. מיזם זה מכונה 'מוזאון יוצא אל קהלו'. הבאת החפצים מהמוזאון אל בתי הספר וקיום ימי שיא, שבהם פרחי ההוראה מלמדים התבוננות וחקר באמצעות החפצים, יוצרת רצף מתמשך של למידה מעמיקה לאורך כל השנה.

יתרון נוסף הוא שיתוף הפעולה הבין-מוסדי בין המוזאון ובין מכללות להכשרת מורים לאמנויות, שיכול להתפתח גם לשיתופי פעולה מעבר ליום בשבוע שבו פרחי ההוראה

26. אייזנר ודובס, 1987, עמ' 77-86.

27. כתריאל, 1999, עמ' 229-230.

28. גורדון, 1996, עמ' 125.

נמצאים במוזאון. למשל בשנת 2014 אירח המוזאון את תערוכת הגמר של סטודנטיות החוג לאמנות של מכללת אמונה. חללי התצוגה שונו והוגדרו מחדש בהתאם לעבודות של הסטודנטיות. הסטודנטיות הורשו להתערב בתצוגה ושילבו בפרויקטים שלהן חפצים מאוסף המוזאון. יתר על כן ישנו מערך שילוב משאבים בין המוזאון לבין המכללות והוגדרו בעלי תפקידים המקשרים בין המכללות לבין המוזאון. נוסף על כך, יש שיתוף פעולה של המכללה עם מומחים מתוך הקהילה המוזאלית ולהפך – אנשי חינוך מתוך המכללה נמנים עם מקבלי ההחלטות בוועד המנהל של המוזאון.

למרות יתרונות אלה של שילוב פרחי הוראה במסגרת עבודה מעשית במוזאונים, עדיין אין מרבית ההכשרה בהוראה בתחום האמנויות מתרחשת במוזאונים. מצד מערכת החינוך עדיין מורגש חוסר בידע על שילוב נכון של העולם המוזאלי בתכניות הלימודים העכשוויות. במציאות הבית ספרית המוזאונים הם חלק מפעולות העשרה, אבל הביקור החד-פעמי מאופיין כחוויה תיירותית, ולא תמיד הצורך בפעולות מתמשכות ובביקורים חוזרים מובן. רק בתי ספר מעטים משלבים את הביקור במוזאון בתכנית הלימודים הבית ספרית, והתפיסה הקיימת היא שהפוטנציאל החינוכי של המוזאון אינו מנוצל כראוי בידי בתי הספר.²⁹

בתחילת 2016 התפרסם קול קורא מטעם משרד החינוך העשוי להביא בשורה חדשה לשילוב בין אקדמיה לשדה ולמוזאון. זהו קול קורא למוזאונים 'לאמץ' תלמידים ממגמת עיצוב מבית ספר על-יסודי וללוות את פרויקט הגמר שלהם שייעשה בעבור המוזאון. המוזאונים המשתתפים במיזם יוצגו בכנס באפריל 2016. מוזאון היכל שלמה הקדים את זמנו, שהרי כבר בשנת הלימודים תשע"ו, הסטודנטיות לאמנות ולעיצוב מאמצות שתי מגמות מבתי ספר על-יסודיים ועובדות עם התלמידות על פרויקטים אמנותיים ועיצוביים בעבור המוזאון. סטודנטיות מהחוג לאמנות מאמצות את מגמת האמנות מבית הספר אמי"ת מודיעין, וסטודנטיות מהחוג לעיצוב מאמצות את המגמה לעיצוב גרפי באולפנת צביה בני ברק.

מוזאונים שיאמצו את הדגם שבו פרחי הוראה מלווים תלמידים מהחינוך העל-יסודי בפרויקטים של עיצוב הנעשים בשביל המוזאון עצמו יוכלו להתחיל בתהליך של שינוי, וירוויחו לדעתי תוכן ותערוכות רלוונטיות מסוג חדש, שיעשירו את כל הגורמים המשתתפים בתהליך.

סיכום

הייתי רוצה שיהיו מקומות יציבים, נייחים, לא מוחשיים, שלא נגעו בהם ושכמעט אי אפשר לגעת בהם, בלתי ניתנים להזזה, מושרשים; מקומות שימשו כציוני דרך, נקודות מוצא, מקורות.³⁰

פרק כתב על האפשרות שמרחב כלשהו יהפוך למקור ראשוני לחקירה, לנקודת מוצא. מוזאונים היסטוריים למורשת העם עונים להגדרת המרחב הבלתי ניתן לנגיעה. לא רק חוסר האפשרות לגעת במרבית החפצים בתצוגת הקבע הופך מוזאונים לבלתי מוחשיים; גם היותם מעצם טבעם מקומות של שימור, מבצרים בודדים, בלתי ידועים לקהלים מסוימים וסמויים מן העין לקהלים אחרים.

פרק טען, שפרדוקסלית דווקא מקומות בלתי ניתנים למגע הם בעלי פוטנציאל להיעשות לשאלה: "מקומות כאלה אינם קיימים ומשום שאינם קיימים המרחב נהפך לשאלה, חדל להיות ודאות, חדל להיות חלק מאתנו, חדל להיות שייך. המרחב הוא ספק; אני חייב לסמן אותו, לציין אותו ללא הרף".³¹

מוזאונים להיסטוריה ומורשת הם מרחבים שבירים. הזמן, הזיכרון הקולקטיבי המתעתע וההתפתחות הטכנולוגית עלולים לשחוק את היתרונות של למידה משמעותית המתרחשת במוזאון. כדי להילחם בשחיקה אני מרגישה שלא די ללוות תהליכים פדגוגיים, לאצור תערוכות אינטראקטיביות וליישם בהם עקרונות של למידה משמעותית; אני חשה שצריך גם לכתוב, לנסות לנסח בקפדנות בשיטה אקדמית את התהליכים כדי להותיר אותיות וסימנים שיובילו את המרחב ממצב של חוסר נראות וחוסר ודאות למצב של ידיעה וחקירה.

30. פרק, 2005, עמ' 124.

31. שם.

רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

- אזולאי, 1993 א' אזולאי, 'בדלתיים פתוחות: מוזאונים להיסטוריה במרחב הציבורי בישראל', **תאוריה וביקורת** 4 (1993), עמ' 79-95.
- אזולאי, 1999 א' אזולאי, **אימון לאמנות: ביקורת הכלכלה המוזאלית**, תל אביב 1999.
- אייזנר ודובס, 1987 E. W. Eisner, and S. M. Dobbs, The uncertain Profession: Educators in American Art Museums, *The Journal of Aesthetic Education*, 21(4), (1987), pp. 77-86.
- גורדון, 1996 א' גורדון, **תגלית וקסם במוזיאון**, ירושלים 1996.
- דיואי, 1960 ג' דיואי, **הילד ותוכנית הלימודים**, ירושלים 1960.
- היין, 1998 G.E. Hein, *Learning in the Museum*, Routledge, 1998.
- היין, 1999 G.E. Hein, The constructivist museum, *The Educational Role of the Museum*, 2 (1999), pp. 73-79.
- היין, 2006 Hein G.E, Museum education, *A Companion to Museum studies*, S. MacDonald (ed), Oxford, 2006, pp. 340-352.
- הספרי, 2002 ש' הספרי, **חמץ**, תל אביב 2002.
- כהן, 2010 ש' כהן, 'המוזאון הווירטואלי בסביבת ווב 2.0 ככלי בעיצוב החוויה האמנותית', בתוך: א' מכטר (עורך), **אורינות חזותית**, תל אביב 2010, עמ' 191-229.
- כתריאל, 1999 ת' כתריאל, 'נהיה כולנו חלוצים: כלים וסיפורים במוזיאון לתולדות ההתיישבות', **מילות מפתח - דפוסי תרבות ותקשורת בישראל**, חיפה 1999, עמ' 251-226.
- עירון, 1994 ר' עירון, **חינוך מוזיאוני - הכשרה לניצול נבון של המוזאון**, קריית טבעון 1994.
- פסטרנק, 2000 ד' פסטרנק, **מקומו של מרחב למידה מוזיאלי בחשיבה הקוריקולארית של הצוות החינוכי**, עבודת דוקטורט, אוניברסיטת דרבי 2006.
- פרנקל-אלרואי, 2013 ט' פרנקל-אלרואי, 'בית הפלמ"ח: גוף ראשון רבים - פוליפוניות כגישה מתודולוגית וכתפיסת עולם אסתטית', **פרוטוקולאז' (2013)**, עמ' 63-88.
- פרק, 2005 ג' פרק, **חלל וכו': מבחר מרחבים**, תל אביב 2005.
- שליטא, 2001 ר' שליטא, **חוויה במוזיאון - תצוגה כמרחב למידה וגילוי**, החברה למתנ"סים 2001, <http://www.saltarbutartzi.org.il/Index.asp?Article>, ID=101&CategoryID=104 נדלה בתאריך: 7.3.2016.

נספחים

נספח 1: דף פעולה

המעגל שלי | מעגל אישי

חפש במוזיאון חפץ שמסקרן אותך או מצא חן בעיניך.
צייר אותו ותאר אותו כאן:



למה בחרת דווקא את החפץ הזה?

מאיזה חומר הוא עשוי? כיצד הכינו אותו?

מה הוא מסמל או למה שימש?

קראו את השיר של יהודה עמיחי ועקבו אחרי המשימות הבאות:

שיר אינסופי / יהודה עמיחי

בתוך מוזיאון חדיש בית כנסת ישן,
בתוך בית הכנסת אני,
בתוכי לבי,
בתוך לבי מוזיאון,
בתוך המוזיאון בית כנסת,
בתוכי אני,
בתוכי לבי,
בתוך לבי מוזיאון

"בתוך מוזיאון חדיש בית כנסת ישן"

חפשו שלושה בתי כנסת ישנים ומוצגים מבתי כנסת שנמצאים בתוך המוזיאון החדש

1. _____
2. _____
3. _____

"בתוך בית הכנסת - אני"

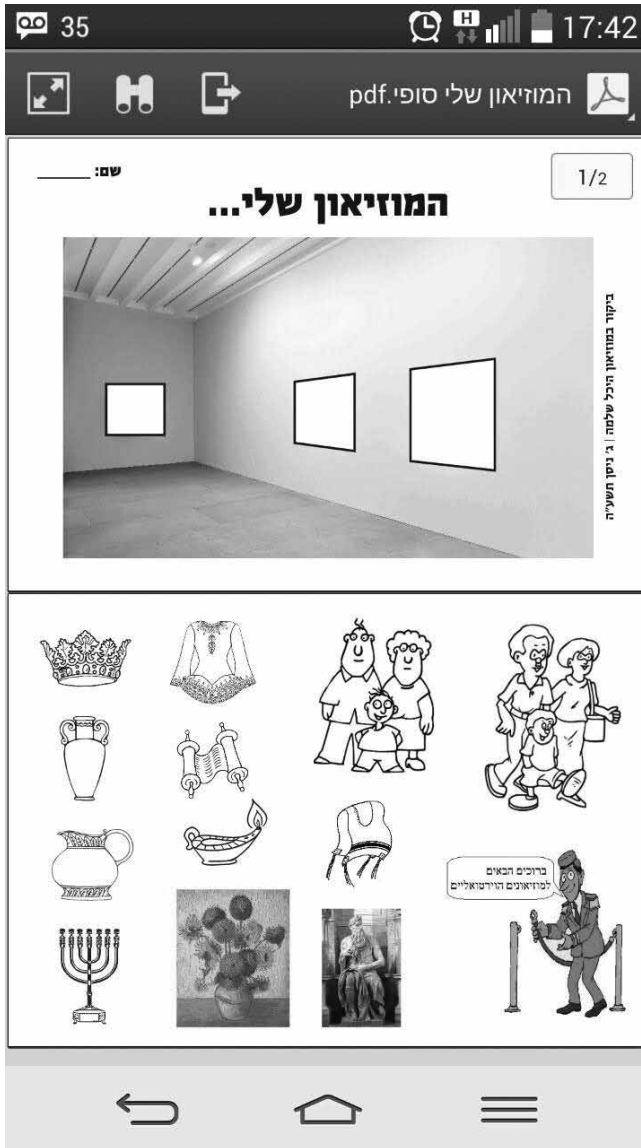
אם הייתם צריכים לבחור בית כנסת להתפלל בו, באיזה הייתם בוחרים?

"בתוכי לבי"

מה היית מתפלל שם?

גש אל באר המשאלות שנמצאת בחדר **עולם קטן**
כתוב על פתק את משאלתך וגלול אותו אל תוך הבאר...

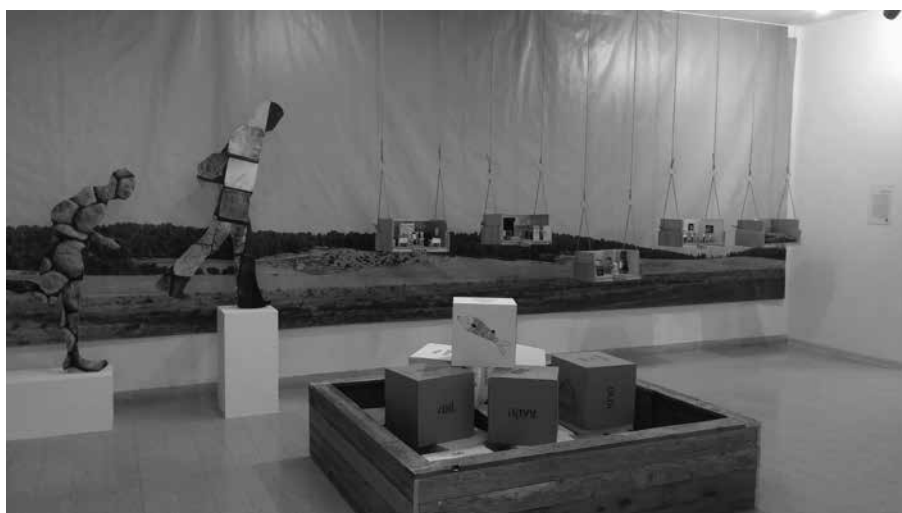
נספח 2:



תמונות



תמונה 1: המרחב האינטראקטיבי, תערוכת 'מוזה'־סו!, היכל שלמה, ירושלים 2015



תמונה 2: מחסן מילים וחפצים, תערוכת 'מוזה'־סו!, היכל שלמה, ירושלים 2015



תמונה 3: משחק קוביות אינטראקטיבי, תערוכת 'מוזה'סו!', היכל שלמה, ירושלים 2015



תמונה 4: קיר טיפוס, תערוכת 'מוזה'־סו!, היכל שלמה, ירושלים 2015



תמונה 5: סולם ערכים, תערוכת 'מוזה'־סו!, היכל שלמה, ירושלים 2015

